אור הצפון — דמות הגוף

דמות הגוף. אנו מוצאים בתורה ובנביאים שהכתוב מחשיב מאד את הכבוד שמחלקים מלכי בשר ודם, לרבות נכרים, ואף הרשעים ועובדי כוכבים, כאילו שיש בזה משום גדולה רבה. בצורה כזו מתארת לנו התורה את גדולתו של יוסף: "ויסר פרעה את טבעתו מעל ידו ויתן אותה על יד יוסף וילבש אותו בגדי שש וישם רביד הזהב על צוארו וירכב אותו במרכבת המשנה אשר לו ויקראו לפניו אברך" (בראשית מא:מב). דוגמה כזו בגדולה אנו מוצאים גם כלפי מרדכי: "ומרדכי יצא מלפני המלך בלבוש מלכות תכלת וחור ועטרת זהב גדולה ותכריך בוץ ארגמן" (אסתר ח:טו).

ולא עוד אלא אף בשעה שהנביאים מנבאים על גדולתו של ישראל באחרית הימים, הם מתארים אותו בצורה כזאת: "כה אמר ה' אלהים, הנה אשא אל גוים ידי ואל עמים ארים נסי והביאו בניך בחוצן ובנותיך על כתף תנשאנה, והיו מלכים אומניך ושרותיהם מניקותיך" (ישעיה מט:כב-כג).

וגם בחז"ל שנינו שהעריכו מאד כיבודו של מלך אף אם הוא נכרי וראו בזה מעין התשגמותה של אותה נבואה לאחרית הימים. מסופר בגמרא (זבחים יט.): "אמר רב אשי, אמר לי הונא בר נתן זימנא חדא הוה קאימנא קמיה דאיגדר מלכא [כך שמו ומלך פרס היה, רש"י], והוה מדלי לי המיינא, ותיתייה ניהליה [אבנטו היה גבוה חגור מלמעלה וכנגד אצילי ידיו, והפשיט למטה כדי לנאותו, רש"י], ואמר לי - 'ממלכת כהנים וגוי קדוש' כתיב בכו [וצריכים אתם לנהוג עצמכם בתפארת של כהנים דכתיב בהו: 'ולא יחגרו ביזע]. כי אתא קמיה דאמימר, אמר ליה אקיים בך, 'והיו מלכים אומניך'".

ולכאורה מהי הגדולה בכך, אם מלכי הגוים מכבדים או משרתים את ישראל? והרי הגוים נקראים עם הדומה לחמור ונאמר עליהם: "אשר בשר חמורים" (יחזקאל כג:כ), והיתכן שאדם יתגאה בזה שהחמורים שלו מכבדים אותו, כלום יש בזה משום גדולה?

אולם לא כן הדבר. גדול מאד הוא כיבודו של אדם המשמש כמלך, כי לאחר שהקדוש ברוך הוא העניק לו גדולה והכתירו למלך, יש ערך רב בכיבודו, ואף אם הוא נכרי ורשע. ואף מקרה יחיד שמלך עוזר במשהו בתיקון הלבוש לישראל, ואף פעם אחת בלבד, כמעשה דרב הונא בר נתן, יש בזה גדולה רבה ומעין קיום היעוד: "והיו מלכים אומניך".

ב. ואם בכיבודו של מלך בשר ודם, יש גדולה כזו והכתובים מציינים את הכבוד והתפארת בזה, כמה גדולה וכבוד יש לאדם שהקדוש ברוך הוא, מלך מלכי המלכים, בכבודו ובעצמו הלבישו, ולא לבוש סתם כי אם בשר, גידים ועצמות שהם עצם ברייתו. ובתוך אותם בשר, גידים ועצמות נפח נשמת חיים משל עצמו, כביכול, כדברי המאמר: "מאן דנפח מדיליה נפח".

הכתוב אומר: "ויאמר אלהים נעשה אדם בצלמנו, כדמותנו וכו' ויברא אלהים את האדם בצלמו בצלם אלהים ברא אותו" (בראשית א:כו-כז). ולכאורה, הרי אין לאלהים צלם ודמות, אינו גוף ואין לו דמות הגוף ולא ישיגוהו משיגי הגוף. וכיצד אפשר להבין שברא את האדם בצלמו ובדמות תבניתו? אלא הכונה היא במובן החכמה האלהית שהעניק לאדם שהוא בבחינת צלם האלהים. והיכן הטביע את החכמה הזאת? בגוף האדם, בראשו, בידיו, ברגליו ובכל אבריו. וזהו מה שאמר הכתוב לאחר שנופחה בו נשמה: "ויהי האדם לנפש חיה" (בראשית ב:ז), שכל גופו נעשה נפש חיה. הוה אומר שכל אבר ואבר של האדם אינו עצם גשמי של בשר ודם כפי שהוא נראה לעינינו, אלא שהוא טבוע כולו מציאות רוחנית וחכמה אלהית ויש בו משום צלמו ודמותו של הקדוש ברוך הוא, כביכול.

ומושג זה שגור גם בפינו, אם כי איננו יורדים לעומקו. כשאנו רוצים לתאר אדם בעל כשרון אנו רגילים לומר שיש לו מוח חריף או שהוא בעל מוח. והרי המוח אינו אלא עצם דק, והיאך אנו רואים בו חכמה ושכל? אלא שכך הוא עצם בריאתו, שה' הטביע בבשר המוח מציאות רוחנית זכה והשכין בו חכמה עליונה כדוגמת צלם דמות תבניתו, כביכול. ואין הדברים אמורים כלפי המוח בלבד, שהבריות רגילים לראות בו את משכן החכמה והשכל, אלא כלפי כל אברי האדם, שכולם מהוים את צלם האלהים.

ומכאן טעו בו מלאכי השרת, השכלים הנבדלים, ו"בקשו לומר לפניו קדוש" (בראשית רבה ח:י), באשר ראו גם בגופו מציאות רוחנית זכה וחכמה אלהית עליונה עד שלא מצאו הבדל בין דמות האלהים לבין האלהים וחשבו אותו לבורא העולם.

ולא עוד אלא שכל אדם הוא בבחינת עולם קטן. הכתוב אומר: "עיר קטנה ואנשים בה מעט" (קהלת ט:יד) ואמרו חז"ל: "עיר קטנה' - זה הגוף, 'ואנשים בה מעט' - אלו האברים" (נדרים לב:). וכשם שהעולם הגדול מלא חכמה אלהית לאין שיעור, כן מלא העולם הקטן - זה האדם על כל אבריו - חכמה אלהית לאין שיעור. וכמה גדולה יש, איפוא, באדם ובכל אבריו אם הקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו הלבישו בתפארת כזו שהוא מצלמו ומדמותו ומהחכמה האלהית שלו.

ולא עוד אלא שקודשא בריך הוא בעצמו משבח את האדם ואומר: "ראו בריה שבראתי (בעולמי) וצורה שצרתי" (בראשית רבה יב:א). הרי אם מלך יפאר אפיו של אדם, כגון אם ישבח את עיניו שהן יפות או אבר אחר, אף על פי שיופיו זה לא יעמוד בו זמן רב, בכל זאת ישמח בזה האדם כל ימי חייו ויזכור שבח זה לעולם. ועל אחת כמה שמלך מלכי המלכים ברא בו אברים יפים, ולא יפים בגשמיותם בלבד אלא שבכולם, כאמור, טבועים חכמה עליונה וצלם אלהים והוא מעמיד אותם לראוה ביופים ובעליונותם. ואף אם ירד האדם במשך הדורות, ואף אם חטא חטאים רבים, לא נגרע ערך עצמיותו וגדלותו, ותפארתו נשארת לעולמים.

ומשום כך תמה חבקוק על אשר הכתוב מציין את גדולתם של יוסף ומרדכי ודניאל בזה שמלכי אומות העולם מכבדים אותם. חבקוק טען כלפי הקדוש ברוך הוא: "כי רשע מכתיר את הצדיק על כן יצא משפט מעוקל" (חבקוק א:ד) - "נבוכדנצאר ערל וטמא ודניאל קדוש וטהור ונבוכדנאצר ממליך לצדקיה ומלביש לדניאל ארגוונא? אחשורוש ערל וטמא ומרדכי קדוש וטהור והוא מלביש את מרדכי? פרעה ערל וטמא ויוסף קדוש וטהור ופרעה ממליך את יוסף?" (ילקוט שם). לאחר שכל כך גדול הוא האדם שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מלבישו בדמותו ובתבניתו, ועל אחת כמה צדיקים וגדולי הדור, איזו גדולה וערך יש לעומת זה, אם מלך בשר ודם ערל וטמא, עם כל ערכו בתור אדם, מכבד אותו או ממליך אותו. כי אכן אין שיעור לגדולתו של האדם, באשר הוא צלם האלהים ומוכתר כולו חכמה אלהית ותפארת עולם.

ג. כל האמור עד כה ביחס לערכם של גוף האדם ואבריו, הוא מצד עצם טבעם בלבד אף כשלא בוצעו על ידם שום מעשים טובים. אולם אם איזה אבר שהוא של האדם פעל איזו פעולה טובה, הרי הוא מתנשא למעלות עליונות מאד עד שהקדוש ברוך הוא בכבודו ובעצמו מקלס ומשבח אותו.

המשנה אומרת: "אין כל העולם כולו כדאי כיום שניתן בו שיר השירים לישראל, שכל הכתובים קודש ושיר השירים קודש קדשים" (ידים ג:ה). ומה תוכנו של שיר השירים? הרי קילוסם של אברי האדם, כגון: "נאוו לחייך", "עיניך יונים", "שערך כעדר העזים", "שניך כעדר הקצובות", "כחוט השני שפתותיך", "כפלח הרמון רקתך", "כמגדל דוד צוארך" וכו' וכו'. וכבר פירשו חז"ל שבכל אבר שמקלסים אותו מכוונים בזה למעשים מסוימים שבוצעו על ידו (ראה הדרשות במדרשי חז"ל).

והרי הדוגמה האופיינית ביותר: הכתוב אומר: "מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב" (שיר השירים ז:ב). ודרשו חז"ל: "מה יפו פעמותיהן של ישראל בשעה שעולין לרגל" (סוכה מט:). הפעמים הן מהאברים הקטנים ביותר של האדם, ובכל זאת הקדוש ברוך הוא משבח אותן ואומר שירה עליהן, משום שעל ידן נעשתה הפעולה של העליה לרגל. ואם באבר קטן כך, כל שכן באברים החשובים, ועל אחת כמה וכמה בכל האברים כולם. הרי שדוקא מתוך האברים, אברי הגוף, על ידי פעולותיהם הטובות, מתבטאת שירה וזמרה עליונה עד שהקדוש ברוך הוא בעצמו מזמר עליהם ומקלסם. ושירה זו אינה שירה סתם כי אם שיר השירים, והיא עולה בקדושתה על כל הכתובים עד שהיא לעומתם קודש קדשים וכל העולם אינו כדאי כיום שניתנה בו שירה זו.

והכל משום שאברי גוף האדם הם צלמו ותבניתו של הקדוש ברוך הוא ובכולם טבועה חכמת אלהים ובכל מעשה טוב קט שנעשה על ידם משתקפת תפארת הבריאה ודמות הנוי והיופי של הקדושה העליונה וכל העולם מתמלא כבוד ה'.

ומכאן כמה שבכוחו של כל אדם להאיר את כל העולם ולמלאו כבוד ה'. הרי, כאמור, מהוה כל אדם עם אבריו עיר קטנה - כלומר עולם קטן, ועל ידי המעשים הטובים שמבצעים אבריו נותן ביטוי לחכמת הבורא הטבועה בכל אבר ואבר. וכל עולמו מתמלא תפארת ואורה. ומתוך עולמו הוא בתור צלם אלהים מתגלית החכמה האלהית שבכל הבריאה שהוא העולם הגדול המלא כבוד ה' וכולו אומד הוד והדר ושירת קודש הקדשים.

ואמנם מצינו שקדמוני הדורות האירו את העולם במעשי אבריהם. הכתוב אומר: "מי העיר ממזרח צדק יקראהו לרגלו" (ישעיה מא:ב) - ואמרו חז"ל שזהו אברהם שהעיר את האומות לבא תחת כנפיו על ידי הצדק שעשה בעולם (ראה ילקוט תהלים תתסט). והנה במה העיר אברהם את העולם במעשי הצדק שלו, במעשי האש"ל, אכילה שתיה לינה (ראה שם) שביצע באמצעות ידיו ורגליו ושאר אבריו הגופניים (דוק "יקראהו לרגלו"), ומכאן העיר את כל העולם לעבודת ה' וקירבם תחת השכינה.

ואכן כך משמע מדברי חז"ל: "ואל הבקר רץ אברהם" - "ורוח נסע מאת ה'", "ויקח חמאה וחלב" - "הנני ממטיר לכם לחם מן השמים", "והוא עומד עליהם תחת העץ" - "הנני עומד לפניך שם על הצור", "ואברהם הולך עמם לשלחם" - "וה' הולך לפניהם יומם" וכו' (בבא מציעא פו:).

חז"ל מציינים שבזכות מעשיו של אברהם עם המלאכים, הגיעו בניו לאחר כמה דורות למדריגות רוחניות עליונות שאכלו את המן שהוא "לחם אבירים" וה' נתגלה לפניהם על הצור וליוה אותם בדרכם בצאתם ממצרים ובלכתם במדבר. ומה היו מעשיו של אברהם? התורה לא מציינת את חכמתו והשגותיו של אברהם כי אם את המעשים הגשמיים שביצע על ידי אברי גופו: רץ ברגליו להביא את הבקר, לקח בידו את החמאה והחלב, עמד עליהם תחת העץ בגופו ובכל אבריו. ודוקא ממעשים גופניים אלה יצאו השגות רוחניות עליונות. הרי שבכל אברי הגוף טבועה, כאמור, חכמה אלהית ובכל מעשה טוב שמבוצע על ידם מושגים הישגים רוחניים גדולים המאירים לכל הבריאה לשעה ולדורות ושכינת ה' מתגלית בעולם.

ומנין למד אברהם אבינו את התופעה הזאת? אברהם הסתכל בבריאה וראה שאף על פי שהיא לכאורה גשמית, אדמה וחול, עץ ואבן וכו', היא טבועה חכמה רוחנית עליונה, והכיר מתוכה את הבורא, חכם הרזים, המתגלה מתוך כל העצמים הללו. ומתוך העולם הגדול למד גם על עצמו, העולם הקטן, שלמרות היותו מורכב לכאורה מאברים גופניים, טבועה בהם חכמה רוחנית עילאה, וגילה בו את צלם האלהים השרוי בתוכם. וכשם שהעולם הגדול מונהג על ידי מעשי החסד של הבורא, כביכול, שהם נראים לכאורה גשמיים, כך הנהיג אברהם את העולם הקטן שלו על ידי מעשים גופניים, בידיו וברגליו ובכל אבריו, והביא אותם לידי תכליתם הרוחנית העליונה.

ועל זה דרשו חז"ל בסוף אותו מאמר: "'מה יפו פעמיך בנעלים בת נדיב' - 'בת נדיב': בתו של אברהם אבינו שנקרא נדיב, שנאמר: 'נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם'" (סוכה מט:). הקדוש ברוך הוא מקלס ואומר שירה על מעשיו של אברהם אבינו שעשה על ידי פעמיו והניח בזה את היסוד של עם ה', עם אלהי אברהם.

וכמה נפלא הדבר שבזמן שהקדוש ברוך הוא מקלס את פעמיהם של ישראל אינו מיחסם משום צלם אלהים שבהם אלא משום שהם "בת נדיב", משום שהם צאצאי אברהם אבינו, באשר אברהם העלה את ישראל על ידי מעשיו למדריגה העליונה ביותר.

ד. ומתוך כך אנו באים גם לצד השני. אם אברי גופו של האדם הם עצמים רוחניים אלהיים ואם בכל מעשה טוב שלהם מתגלית חכמה אלהית עליונה המטביעה השפעה על כל הבריאה, הרי גם לצד השני, אם האדם מבצע מעשה רע באבריו, הוא מביא לעצמו ולכל הבריאה ירידה רוחנית איומה ומחולל חורבן בעולם. וככל שהאדם גדול יותר ועומד במדריגה גדולה יותר, כן פועל מעשה רע שנעשה על ידי אבריו פעולה מסוכנת יותר ומביא הרס גדול יותר.

דוד נעים זמירות ישראל מתלונן: "למה אירע בימי רע עון עקבי יסובני" (תהלים מט:ו). דוד מביע יראתו שמא עקביו לא מילאו את תעודתם ובמקום שיעשו מעשים גדולים שתתגלה על ידם חכמת ה' וישפיעו שפע של רוחניות בבריאה שה' יקלס אותם וישיר עליהם: "מה יפו פעמיך", הם סטו מן המסילה והלכו בדרכים לא נכונות וגרמו עוונות שיסובבו אותו ויגרמו ירידה והרס לבריאה.

ומכאן עלינו ללמוד הלכה למעשה, כמה אנו צריכים להיות זהירים בכל המעשים שלנו אף בענינים הגופניים, שבידינו להכריע אותם לטובה או לרעה. הנה בימי הששי - לאחר הצהרים מבטלים מלימוד. ולכאורה הרי ביום זה לאחר חצות נולד אדם הראשון (ראה אבות דרבי נתן א וסנהדרין לח) שחכמתו היתה כה גדולה ולכבוד יום ההולדת שלו היו צריכים ללמוד יותר ולעסוק יותר בחכמה. אולם אם עוסקים בשעות אלה לצרכי שבת, ואם כי הם לצרכי הגוף, לרחיצת ידים ורגלים, להלבישם ולהנעילם וכדומה יש בהם כאמור ערך רב. ואף כי אין להעריך אותם לעומת לימוד תורה, אבל הלא כבר אמרו חז"ל: "זמן תפלה לחוד וזמן תורה לחוד" (שבת י.). ואם כי תפלה אינה אלא מדרבנן ועיקרה בקשת צרכי "חיי שעה" (ראה שם) ואילו לימוד תורה הוא מדאורייתא, בכל זאת מותר לבטל מתורה לשם תפלה, כי כל דבר יש לו זמנו. כן גם ביום ששי לאחד חצות, מיוחד זמן זה לצרכים הגופניים לכבוד שבת ולטיפול באברים של האדם ואפשר לזכות במעשים אלו להישגים רוחניים גדולים.